

ХУДОЖНІЙ ДОСВІД ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ

DOI: <https://dx.doi.org/10.18524/2312–6809.2018.27.14641>

УДК 82–1/-9

ЕЛЕМЕНТИ ФЕНТЕЗИ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ В. ГРАНЕЦЬКОЇ «ТІЛО ТМ»

Юлія Жук, викладач іспанської мови

Одеський національний політехнічний університет

wikiname91@gmail.com

У статті аналізуються елементи фентезі в романі сучасної української письменниці В. Гранецької «Тіло ТМ». Роман вивчається в руслі постмодернізму, де фентезі є одним із провідних жанрів. Досліджуються наступні ознаки фентезі: диво, фатум, дихотомія добра та зла, інтертекстуальні зв'язки на рівні цитат, алюзій, ремінісценцій з міфологією та фольклором, визначаються основні функції цих ознак у романі.

Ключові слова: *постмодернізм, фентезі, диво, фатум, архетипний образ.*

Літературні твори, де описується паралельна реальність, яку творить автор, і де він створює особливий світ зі своєю історією, культурою та етносами, які говорять різними вигаданими мовами, відносять до порівняльно нових літературних жанрів — наукової фантастики і фентезі.

Досить багато уваги сучасні письменники приділяють феномену віртуальної реальності, про що неодноразово писали критики. Якщо цей термін розуміти в широкому тлумаченні, то, як зазначає К. Фрумкін, письменники створюють «колекцію всього, що було вироблено людством у справі удвоєння реальності» [8]. Щодо фантастичних творів, то їх визначають як різновид прози «у якій авторський вимисел від зображення дивно-незвичних образів, неправдоподібних явищ простягається до створення особливого — вигаданого, нереального, «чудесного» світу» [6, с. 1119].

Але наукова фантастика виокремлюється від «чистої» фантастики, бойової та пригодницької фантастики, альтернативної історії та географії, фентезі.

В літературознавчому словнику-довіднику [5] фентезі протиставляється науковій фантастиці, виділяється така специфічна ознака

фентезі, як «повна відсутність прогностичності» (Т. Степновська). Особлива «міфо-філософська розмірність» (Дж. Толкієн), яка сприймає історичний поступ людства як процес занепаду — від «Золотої доби» до комп'ютерного техногенного світу машин. Фентезі в такий спосіб виступає деконструктивною текстовою моделлю, де описується деградація моральних та фізичних засад людського життя. А. Невядовський виокремлює три різновиди фентезі: 1) героїчні; 2) фентезі мрії та чародійства; 3) наукове фентезі. Ще додають до цих різновидів філософське та політичне фентезі [5, с. 694].

Сучасний інтерес до фентезі обумовлений потребою в нових цінностях, немислимою раніше можливістю формулювати ці цінності в будь-якій іншій формі, відносно свободою від приписів релігії або ідеології. При цьому важливою буде вагомість нараторської інтерпретації, зумовленої, відсутністю тиску того чи іншого зовнішнього авторитету: «... фантазійний Інший має чисто суб'єктивне значення, закладене в ньому його творцем, у нашому випадку — автором тексту... На місце «природної» або соціально обумовленої «іншості» приходить штучно створена, в якій людина може гранично ясно і різко визначитися зі ставленням до Іншого» [9, с. 187–188, 189].

Однак окрім того, можна говорити про спосіб наднарративної деміургії в організації тексту фентезі; адже вибудовується «внутрішня енциклопедія» паралельної реальності з адаптованих певною мірою фрагментів міфів народів світу.

Література фентезі нерідко є способом викладу філософської позиції письменника, способом формулювання його ціннісних установок. Разом з тим, в літературі фентезі простежується чіткий вплив постмодернізму. Наприклад, М. Фарр про серію романів Джоан Роулінг пише наступне: «... культурний код роману по суті відображає постмодерністську культуру його творця: нав'язливість фантастичних елементів, потреба в запровадженні паралельних ліній і в змішуванні як характеристик, так і сюжетів, нездатність дотримуватися морального або теологічного канону» [10, с. 19].

На постмодернізм вказує і використання найрізноманітніших міфологічних, релігійних і філософських джерел: «Постмодернізм, відмовляючись від ідеї прогресу, безперервності історичного процесу, довільно включає у свої тексти будь-які «уривки» історії, роблячи їх частиною свого справжнього тексту» [9, с. 30]. Фентезі, як жанр,

закономірно виникає в епоху постмодернізму, яка нівелює традиції, вільно інтерпретує історію.

Жанр фентезі, що склався в середині ХХ століття, сьогодні є одним з найпопулярніших і цікавих явищ культури як у світі, так і в Україні. О. Леоненко, досліджуючи українську літературу фентезі, зауважила, що звернення письменників до жанру фентезі пояснюється тим фактом, що «світ художньої фантастики звільняє авторських героїв від жорстокої детермінованості своїх почуттів, думок і вчинків, дає можливість виступити проти сприйняття людини як гвинтика глухої до потреб особистості машини. Занурення у фантастику надавало можливість висловлювати алюзії щодо навколишньої дійсності, пропонувало засоби її реконструктивних змін, оскільки це — «езопівська мова», за допомогою якої можна сказати більше, аніж засобами, властивими реалістичній літературі» [2, с. 7].

Всі дослідники жанру сходяться на думці, що однією з етико-естетичних і структурних основ фентезі є міф. Як правило, при розгляді міфу як першоджерела фентезійної літератури, найбільша увага приділяється сюжетним запозиченням фентезі з міфології.

Е. Ковтун визначає твори фентезі як такі, де «...мотивація посилення виноситься за межі тексту; базуючись на принципах міфологічного мислення, вони конструюють особливу модель світу, яку ми визначаємо як «істину реальність» [4, с. 15]; це твори, де «істина реальність» постає як складна та багатозначна концепція буття, що вміщує не тільки звичні, але й «надзвичайні» пласти, до яких мають доступ лише обрані. З проникненням героя у ці пласти — шляхом домовленості з дияволом, знахідки старого манускрипту, розмовою з померлим родичем — починається сюжет. Поступово герой приходить до розуміння, що ті сторони буття, які він не усвідомлював раніше, виявляються справжньою суттю буття, осягнення якої є єдиною умовою, яка заслуговує на увагу та служіння» [4, с. 100].

Як багатопланове і складне явище сучасне українське фентезі має характерні особливості, серед яких виділяємо: фатум, доля, яку неможливо перебороти; використання автентичної української міфології, фольклорно-фантастичних джерел, жорстка дихотомія «добро-зло»; винагорода долі за зусилля, яка може бути матеріалізована, «посмішка долі». В такий спосіб створюється паралельність, де визначне місце належить диву, яке зв'язує звичайне і містичне, реальне і трансцендентне, як ознаки цього паралельного, віртуально створеного світу.

Постмодерністський роман В. Гранецької «Тіло ТМ», який вийшов у 2013 році, містить у собі елементи фентезі. Час дії роману визначити доволі просто. Дія відбувається у сучасності, але ця сучасність змодельована авторкою, вона нереальна, міфологізована, фантастична. Для переконливості читача в справжності описуваних подій якраз і вводяться елементи національної міфології, хронотоп дороги, які є якраз тими скрепами, що поєднують минуле і майбутнє, створюючи своєрідний, неповторний хронотом роману. Хронотоп дороги вводиться не тільки для того, щоб знайти Іванку, допомогти їй, а стає життям маленького хлопчика Юрка, згодом юнака, потім дорослої людини. Крім того, хронотоп дороги стає ініціацією, дороги до себе, тільки зміненою, іншою, такою, що допомагає перебороти власні страхи й вади. Для пояснення та уможливлення цих змін Гранецька й використовує у романі фольклорні та архетипні образи, казкові та міфологічні мотиви. Наприклад, у романі йдеться про дядька-чугайстера, мавок, шезника, які зустрічаються в українській міфології. Головний герой Юрко бачив їх, коли тікав від свого діда-мольфара: *«І видівся йому примарний шезник, що натхненно вигравав на флюярі, прикликаючи до танцю смішливих мавок, котрі чигають на заблуканих чоловіків. Трохи згодом із обрисів прадавніх дубів проступав кумедний дядько-чугайстер, і мавки танули, розліталися напівпрозорим павутинням довкруги»* [1, с. 59].

Як бачимо, ці алюзії, ремінісценції, цитати відсилають нас до українського фольклору, творчості Лесі Українки, І. Франка, завдяки освоєнню цих прототекстів В. Гранецька створює свій власний світ, реальність роману, яка здається читачеві справжньою і можливою, розширює та поглиблює образну характеристику основних персонажів роману, надаючи здавалось би звичайним людям надзвичайних здібностей. Так поступово у романі вводиться мотив дива, яке визначає подальшу долю персонажів, окреслює їхні життєві позиції.

Також у романі ми зустрічаємо український сакральний оберіг — ляльку-мотанку, яка використовувалася у багатьох магічних обрядах в Україні. Юрка попросила його подруга Іванка, дівчинка, яку він захищав у сирітському будинку, зробити їй ляльку і він вирішив зробити їй оберіг — ляльку-мотанку: *«...з підручного ганчір'я зробив їй барвисту ляльку-мотанку — таку, як робив колись його дід, коли якій добрій людині потрібний був оберіг. ... то не просто іграшка, а могутній магічний талісман, котрий може і порятувати людину, і звести її зі світу. ...що*

мотанка — то посередник між живими, померлими й ще не народженими» [1, с. 73–74]. Згодом ця лялька показала свої темні магічні здібності: майже звела з розуму дівчину Ештон, яка перебувала в тілі Іванки, змусила її вбити всю свою рідню. Якщо для Іванки ця мотанка несла тільки благо, то для Ештон, яка ввійшла в її тіло, вона несла тільки зло, руйнувала її свідомість. Юрій *«мав лише притлумлене відчуття провини — адже то він колись зробив ту ляльку-мотанку, навіть сам до кінця не усвідомлюючи всієї сили такої іграшки, що мала б слугувати оберегом для Іванки, а в дійсності обернулася страхітливим прокляттям для іншої дівчини...»* [1, с. 264].

Отже, Юрко (архетипний образ) має велику силу знань та віру в незнищенність та вічність роду людського, хоча згадує про це нечасто. Саме з цим персонажем, його поведінкою зв'язане добро, яке протистоїть злу у романі.

Дід Юрка був мольфаром, в культурі гуцулів так називають наділену надприродними здібностями людину на зразок ворожбита, відьмака. Він допомагав тільки тим людям, *«від кого сходило світло»*. А поганих людей він *«гнав світ за очі»*: *«Від них, казав дід, не сходило світло, натомість за верстку тхнуло зіпрілою, мертвотно-земляною темрявою»* [1, с. 58]. Як бачимо, ці надприродні здібності дід передає онуку, вчить його відрізняти добро від зла, жити в гармонії з природою. Свого онука дід також навчив *«відчувати людей»*, чаклувати та використовувати сили природи: *«Промив рану водою з Черемошу, нашуквав помічного зілля, про яке колись оповідав старий мольфар... У пам'яті почали оживати дивні слова-замовляння, якими користався дід... Заговорював стрімку непокірну кров... Прикликав сили чотирьох природних стихій, звертався з шанобою до землі, води, повітря і полум'я, прохав їх про поміч... І природа відгукнулася. У вітті дерев стрепенувся й задвигтів могутній вітер, крижана вода в Черемоші скипіла, здригнулася глибинно земля, з далеких верховин її озався тріскучий неприборканий грім»* [1, с. 73].

Неспроста згадується річка Черемош у романі, адже для гуцулів ці води священні; є багато легенд та міфів, пов'язаних з Черемошем. Кажуть, річка зберігає вірність тільки гуцулам, адже народжується на Гуцульщині, живе з ними і вмирає, впадаючи в Прут. Ліс, річку Юрко сприймає як рідну близьку стихію, місце, де завжди можна знайти прихисток. Ця первозданна природа є для нього місцем гармонійного існування. Однак ця гармонія зникає після вбивства діда. Ліс змінився, став темним та чужим для Юрка. Більше казкові лісові істо-

ти не показувалися йому на очі. Як ніби природа і всі магічні жителі відчували, якою страшною смертю вмер старий мольфар: *«Шезники й мавки більше йому не являлися. Переінакшився й ліс — по смерті діда він раптом став похмурим, чужим, загрозливим, щомиті готовим підстерегти, накинутися, проковтнути»* [1, с. 63]. Ось цей «свій» простір стає для хлопчика «чужим», що є «сюжетним ядром» розвитку подій роману, адже архетипний образ Юрка через мотив пошуку себе, світового ладу трансформується в образ вовкулаки.

Віра народу в перетворення відноситься до того віддаленого первісного часу, коли він бачив у камені, дереві, тваринному перетворенні людину. В епоху зародження релігійних понять вся природа уявлялася людині живою. На цьому етапі розвитку самосвідомості людина ще не відділяла себе від неживих предметів і вважала, що якщо дерево грізно шумить, то це означає, що воно веде грізну промову, що камінь, який має людиноподібну форму, приховує в собі людину і т. п. Досить живі сліди такого погляду можна спостерігати і в українських казках, міфах.

Так у романі В. Гранецької Юрко володів ще однією магічною здатністю перетворення, перевтілення — він вовкулака, людина-перевертень: *«А потім сталося неймовірне — просто в їхніх руках хлопець почав обростати шерстю, щетинитись іклами, братися звіриними пазурами. ...Щойно малий Юрко зрозумів, що здатен перекидатися на вовка, взявся вистежувати дідових убивць»* [1, с. 75].

Критики відзначають, що для фентезі важливо створити «реальний» світ. Реальний не в тому, що він схожий на дійсність, а в тому, що він настільки справжній, що може розвиватися за власними законами. Будь-який фентезійний твір так чи інакше описує світ, відмінний від звичайної реальності, неможливий з точки зору матеріалістичних законів; а одне із завдань автора при створенні такого світу — зробити його максимально правдоподібним, з вигадки перетворити в «яскраву і справжню дійсність». У статті «Про чарівні казки» Дж. Р. Р. Толкієн, якого можна вважати першим теоретиком фентезі, називає цей процес створенням «вторинного Світу». Ми називаємо його парареальність.

Практично будь-який Вторинний Світ, парареальність, будується на основі міфу, оскільки саме міф допомагає сконструювати внутрішньо переконливий, логічний і достовірний всесвіт. Кожен автор вибирає свій спосіб побудови фентезійного світу: переосмислюючи

традиційні міфи або використовуючи їх окремі елементи, придумуючи власну міфологію, переносячи міфічних героїв у сучасний світ. У такому світі може бути реальним існування богів, чаклунів, міфічних істот, привидів і будь-яких інших фантастичних створінь. У той же час, принципова відмінність «чудес» фентезі від їх казкових аналогів — у тому, що вони є нормою описуваного світу, законом природи. Вторинний світ, парареальність — це своєрідний хронотоп, де поєднано соціально-історичний та фольклорний час.

Так у романі «Тіло ТМ» одна корпорація створила унікальний метод продовження життя — переселення душ, і це є нормою для цього світу: *«По всьому світу почали відкриватися так звані центри з питань трансплантації свідомості, що належали медичній корпорації під назвою «Тіло ТМ», де за відповідну плату можна було «переселитися» в здорове й молоде тіло замість старечого і немічного»* [1, с. 27]. У світі панує зло, підступність і страх. Нове тіло можна купити з донорських фондів, які формувалися, як правило з довічно ув'язнених та засуджених до найвищої міри покарання. Але тепер «вишку» можна було отримати *«за приховання податків, сексуальні домагання, розпивання алкоголю в громадських місцях, а то й просто за бійку в барі»* [1, с. 27]. Людей просто *«хапали на вулицях і пакували до фірмових фургонів»* і ніхто їм допомогти не зможе, тому що у світі панує корпорація «Тіло ТМ». Про те, що події відбуваються в сучасному світі, вгадується із опису побуту, одяг, інтер'єру, подій, персонажів, їхньої мови. Фольклорний хронотоп через наявність інтертекстуальних зв'язків, представлений легендами, казками Карпатського регіону, міфами та легендами, які пародіюються, зазнають гротескно-бурлескних змін. Цей фольклорний хронотоп пов'язаний з питанням людської віри.

Віра в існування душі йде в глибину віків, коли наші пращури вірили, що душі і духи управляють людьми, тваринами, предметами, явищами природи, небесними світилами тощо. За народними віруваннями смерть людини — це не кінець, а перехід в інший стан буття. Найчастіше причиною приходу мерців буває туга за полишеною родиною чи знайомими, або коли людина гине насильницькою смертю чи здійснює самогубство. Так у сюжеті роману Юрій зустрічає дух Роберта Ван Хелла, який покінчив життя самогубством через нещасливе кохання. Почуття смутку і любові не дозволяє йому піти в інший світ: *«Під ногами знову прошелестів той самий клапот газети із некрологом. Але цього разу чоловік устиг роздивитися світлину померлого*

й ухопити поглядом його ім'я. То був Роберт Ван Хелл. Роберт, котрий відчинив йому двері. Роберт, котрий розмовляв із ним. Мертвий Роберт Ван Хелл» [1, с. 263]. Так як ніхто вже не сумнівається в існуванні душі, тому немає сенсу не вірити в існування привидів.

Найчастіше, поряд з власне міфом, при «побудові» фентезійних світів автори активно використовують елементи стародавнього епосу, казок і легенд. При цьому всередині фентезійного твору будь-яка казка стає до певної міри міфом, оскільки казка за визначенням — вигадка, тоді як міф передбачає, що в нього вірять. Так діти в будинку вигадали історію про Юрка, — про те, як він з'явився на світ: *«За похмуру непоказну зовнішність, у якій вгадувалося щось від вовка, малого прозвали ще «чудовиськом», «вовкулаком» і принагідно вигадали історію його з'яви на світ. Згідно з цією історією, Юркова мати була злою старою відьмою, котра злягалася в лісових хащах із вовками. Від тих огидних щонічних злягань відьма завагітніла й народила вовчєня, а сама стекла кров'ю під час пологів. Її потворного вилупка знайшов і прихистив чорний мольфар, аби передати йому свої лихі уміння»* [1, с. 65]. Ось така казка-вигадка про народження Юрка створює його персональний хронотоп, підпорядкований принципу протистояння Злу, яке перемагається Добром. Персональний хронотоп забезпечує трактування образу Юрка як архетипного в романі, визначає сюжетну канву твору, його образну систему.

Отже казка, як і міф, дає фентезі сюжетну і образну систему, але з точки зору смислової, казка — це вигадка, неправда, на її основі неможливо вибудувати вигаданий світ.

Таким чином, фентезі, будучи досить молодим, сучасним напрямком жанротворення, виявляється тісно пов'язаним з набагато давнішими пластами культури, зокрема, міфологією, і саме міфологія є основою для фентезійної літератури. Пов'язаний жанр фентезі і з казкою, яка забезпечує інтертекстуальні зв'язки, визначає сюжетну та образну сторону роману.

Аналіз фольклорних мотивів і сюжетів у сучасній українській літературі дав змогу О. Романенко відзначити, що *«фентезі як особливий різновид фантастики, заснований на естетизації міфологічних і фольклорних мотивів, якнайширше використовує архетипічні образи Добра і Зла, мотив «переходу героя із звичайного для нього світу у світ, йому чужий, ворожий до нього. Опинившись за межею Добра, він змушений протистояти Злу в образі когось із персонажів, та водночас — із Злом,*

яке оселяється у його душі або ж намагається підкорити його душу» [7]. Тому можемо зробити висновок про дихотомію Добра і Зла як структурно-композиційного чинника сюжету твору.

Отже, визначальними рисами сучасного українського фентезі є поєднання реального і фантастичного світів, які створюють Вторинний Світ, парареальність, де провідним є диво. Саме диво визначає долю персонажів, з якою боротися не слід. Диво створює для персонажів роману персональний хронотоп, в якому вони протистоять злу. Наратор ніби «накидає» свій наратив на так звану «реальність», моделює за допомогою фольклорного хронотопу власний хронотоп, де діють персонажі роману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гранецька В. Л. Тіло ТМ : роман / Вікторія Гранецька; передм. О. Хвостової. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. — 320 с.
2. Зарицький О. М. Чарівний світ художньої фантастики: чеська соціальна і романтична фантастика у другій половині ХХ ст. / О. М. Зарицький. — К. : Центр вільної преси, 2000. — 143 с.
3. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. — К. : Академвидав, 2006. — 502 с.
4. Ковтун Е. Н. Художественный вымысел в литературе XX века : учеб. пособие / Е. Н. Ковтун. — М. : Высш. шк., 2008. — 406 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів [та ін.]. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
6. Муравйов В. С. Фантастика // Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А. Н. Николюкина. — Москва : НПК «Интелвак», 2001. — С. 1119
7. Романенко О. А. Фольклорні мотиви та сюжети в сучасній українській літературі: кітчеві експерименти чи нові художні акценти [Електронний ресурс] / Олена Романенко. — Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>
8. Фрумкин К. Г. Эпоха Пелевина [Электронный ресурс] / К. Г. Фрумкин. — Режим доступа: <http://pelevin.nov.ru/stati/o-frum/1.html>
9. Шапинская Е. Н. Образ Другого в текстах культуры. — М., 2012. — С. 187–188, 189.
10. Pharr M. A Paradox: The Harry Potter Series as Both Epic and Postmodern // Heroism in the Harry Potter Series. Edited by Katrin Berndt and Lena Steveker. — USA, England, 2011. — P. 19.

ЭЛЕМЕНТЫ ФЭНТЕЗИ В ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ РОМАНЕ В. ГРАНЕЦКОЙ «ТИЛО ТМ»

Юлия Жук, преподаватель испанского языка

*Одесский национальный политехнический университет
wikiname91@gmail.com*

В статье анализируются элементы фэнтези в романе современной украинской писательницы В. Гранецкой «Тило ТМ». Роман анализируется в русле постмодернизма, где фэнтези является одним из ведущих жанров. Исследуются следующие признаки фэнтези: чудо, фатум, дихотомия Добра и Зла, интертекстовые связи на уровне цитат, аллюзий, реминисценций с мифологией и фольклором, определяются основные функции этих признаков в романе.

Ключевые слова: *постмодернизм, фэнтези, чудо, фатум, архетипический образ.*

FANTASY ELEMENTS IN THE POSTMODERN NOVEL «TILO TM» BY V. GRANETSKA

Yulia Zhuk, Professor of Spanish

*Odessa National Polytechnic University
wikiname91@gmail.com*

This article is devoted to the analysis of the elements of fantasy in the novel «Tilo TM» of the modern Ukrainian writer V. Granetskaya. The novel is analyzed in line of postmodernism, where fantasy is one of the leading genres. The following fantasy features are explored: miracle, fate, the dichotomy of Good and Evil, intertextual connections at the level of quotations, allusions, reminiscences with mythology and folklore. The main functions of these characters are determined in the novel.

The postmodern novel by V. Granetskaya «Tilo TM», that was released in 2013, includes elements of fantasy. The action takes place in modern times, but this modernity is modeled by the author, it is unreal, mythologized, fantastic. To convince the reader of the authenticity of the described events, the author introduces the elements of national mythology, the chronotype of the road that unite the past and the future, creating a unique chronotype of the novel.

Fantasy, being rather young and modern, is closely connected with much more ancient layers of culture — the mythology, that is the basis for fantasy literature. The fantasy genre is also associated with a fairy tale that provides intertextual connections, defines the plot and the figurative side of the novel.

The defining features of modern Ukrainian fantasy are a combination of real and fantastic worlds that create the Secondary World, the para-reality where the miracle is a leading one. The miracle creates a personal chronotype for the characters of the novel, in which they confront the evil, the narrator as if «imposes» his narrative on the so-called «reality», models his own chronotype with the help of the folklore chronotype, where the characters of the novel act.

Key words: *postmodernism, fantasy, miracle, fate, archetypical image.*

REFERENCES

1. Ghranecjka V. L. (2013) Tilo TM : roman. [Body TM: the novel], the preface by Khvostovoj O., Knyzhkovyj Klub «Klub Simejnogho Dozwillja», Kharkiv [in Ukrainian].
2. Zaryckyj O. M. (2000) Charivnyj svit khudozhnjoji fantastyky: chesjka socialjna i romantychna fantastyka u drugij polovyni XX st. [Magic world of fiction: Czech social and romantic science fiction in the second half of the twentieth century], Centr viljnoji presy, Kyiv [in Ukrainian].
3. Zborovs'ka N. (2006) Kod ukrajins'koji literatury. Proekt psykhoistoriji novitnjoji ukrajins'koji literatury [Code of Ukrainian Literature. Project of psycho-history of the latest Ukrainian literature], Akademvydav, Kyiv [in Ukrainian].
4. Kovtun E. N. (2008) Hudozhestvennyj vymysel v literature HH veka : ucheb. posobie [Fiction in twentieth-century literature: study guide], High School, Moscow [in Russian].
5. Literaturoznavchyj slovnyk-dovidnyk (1997) [Literary dictionary-reference book], R. T. Hromiak, Yu. I. Kovaliv and the others, VTs «Akademiia», Kyiv [in Ukrainian].
6. Murav'jov V. S. (2001) Fantastika: Literaturnaja jenciklopedija terminov i ponjatij [Science Fiction: Literary Encyclopedia of Terms and Concepts], edited by Nikoljukina A. N., NPK «Intelvak», Moscow [in Russian].
7. Romanenko O. A. Folklorni motyvy ta suzhety v suchasnij ukrainiskij literaturi: kitchevi eksperymenty chy novi khudozhni aktsenty [Folklore motifs and plots in modern Ukrainian literature: kitsch experiments or new artistic accents] / [Electronic resource], Access mode: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>
8. Frumkin, K. G. (2012) Jepocha Pelevina [Epoch of Pelevin], [Jelektronnyj resurs], Access mode: <http://pelevin.nov.ru/stati/o-frum/1.html>
9. Shapinskaja, E. N. (2012) Obraz Drugogo v tekstah kul'tury [Image of the Other in the texts of culture], Moscow [in Russian].
10. Pharr, M. A (2011) Paradox: The Harry Potter Series as Both Epic and Post-modern: Heroism in the Harry Potter Series, edited by Katrin Berndt and Lena Steveker, USA, England [in English].

Стаття надійшла до редакції 7 серпня 2018 р.